

ИЛМИЙ ТАДҚИҚОТЛАРИДА БУХОРО ХОНЛИГИ ТАРИХШУНОСЛИГИ

Жураев Боходир Турдалиевич

Денов тадбиркорлик ва педагогика
институтини ўқитувчиси

b.jurayev@dtpi.uz

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6280096>

МАҚОЛА ТАРИХИ

Qabul qilindi: 10-Fevral 2022
Ma'qullandi: 15 - Fevral 2022
Chop etildi: 20 - Fevral 2022

KALIT SO'ZLAR

Бухорхудотлар,
Сомонийлар, Бухоро
хонлиги Шайбонийлар,
Аштархонийлар,
Тарихшунослик,
Манбалар

Жаҳондаги ҳам қадимий маданий марказлардан бири бўлган Бухоро шаҳри тарихи ҳар қандан тарихий тадқиқотчини ўзига жалб қилмасдан қолмайди. Мазкур шаҳар асрлар давомида кўплаб сулолалар даврида давлат пойтахти ва иқтисодий-маданий марказ сифатида эътибор қозониб келган. Бундай давлатлар қаторида Бухорхудотлар, Сомонийлар, Бухоро хонлиги (Шайбонийлар, Аштархонийлар), Бухоро амирлиги ва БХСРларни таъкидлаб ўтиш мумкин.

Бухоро хонлиги даврида ижтимоий-иқтисодий ва маданий ҳаётида муҳим ва эсда қоларли воқеа-ҳодисалар юз берганлигига тарихий манбалар гувоҳлик беради. Ушбу манбаларда қадимги ва ўрта асрлар даври ҳамда Бухоро хонлиги

ANNOTATSIYA

Бухоро хонлиги даврида ижтимоий-иқтисодий ва маданий ҳаётида муҳим ва эсда қоларли воқеа-ҳодисалар юз берганлигига тарихий манбалар гувоҳлик беради. Ушбу манбаларда қадимги ва ўрта асрлар даври ҳамда Бухоро хонлиги йилларидаги тарихий воқеилик кенгроқ таҳлил этилган.

йилларидаги тарихий воқеилик кенгроқ таҳлил этилган. Бироқ, олиб борилган тадқиқотлардан Бухоро хонлигининг тарихи, яъни, XVI асрнинг бошларидан XVIII аср иккинчи ярмигача бўлган даврдаги ижтимоий-иқтисодий ҳўжалик тарихи, дипломатик муносабатлари тарихшунослик фанида мукамал илмий таҳлил этилмаганлиги маълум бўлади.

Бухоро хонлиги XVI-XVIII аср ўрталарига қадар бўлган даврда тарихшунослиги масаласи ўзига хос тарихга эга. Хонлик тарихини тўлақонли ўрганишда тарихий ёзма манбалар, архив ҳужжатлари, тарихий илмий адабиётлар қимматли манба бўлиб хизмат қилади. Умуман олганда, мазкур даврнинг ўрганилиш даражаси тадқиқот объекти сифатида илмий жиҳатдан

ўрганилмаганлигини ҳисобга олиб ва унинг методологик асосларидан келиб чиқиб мавзуга бевосита тааллуқли бўлган адабиётларни шартли равишда тўрт гуруҳга бўлиб ўрганиш мумкин:

-биринчи гуруҳга тааллуқли адабиётлар рўйхатига Бухоро хонлиги тарихига оид Россия империяси даврида рус шарқшунослари, томонидан хонлик тарихига оид манбаларни ўрганиш ҳамда мавзунини ёритишга бағишланган илмий тадқиқотлар;

-иккинчи гуруҳ адабиётларига совет даври тарихшунослари томонидан олиб борилган илмий тадқиқотлар;

-учинчи гуруҳга мансуб адабиётларга ватанимиз мустақиллик йилларида олиб борилган илмий изланишлар, тадқиқот мавзуси доирасида ёзилган диссертациялар;

-тўртинчи гуруҳга оид адабиётларга Бухоро хонлиги ва унинг ижтимоий-иқтисодий, маданий-сиёсий ҳаётига доир чет тилларида нашр қилинган илмий адабиётлар ташкил қилади.

Биринчи гуруҳга минтақа ҳудудининг Россия империяси томонидан босиб олинганга қадар бўлган рус шарқшунослари, ўлкашунослари, ҳарбий саёҳатчиларининг асарларини қиритиш мумкин. Шунингдек, ушбу гуруҳдан Россия томонидан Ўрта Осиё хонликлари босиб олингандан то советлар ҳокимият

тепасига келгунга қадар бўлган адабиётлар ҳам жой олган.

Бухоро хонлиги худудига XVI – XVIII асрлар давомида Антоний Дженкинсон, Флорио Беневенилар, Иван Хохлов каби элчи ва саёҳатчилар ташриф буюрганликлари маълум. Европа мамлакатлари сайёҳлари ва олимлари ёзиб қолдирган асарлар ичида инглиз савдо ва дипломатия вакили А. Женкинсон¹нинг эсдаликлари Бухоро ва Хива хонлигининг XVI аср тарихи ҳақида муҳим маълумот беради.

Бухорога XVIII асрда ҳам кўплаб рус савдогарлари ва элчилари келганлиги маълум. Уларга мисол қилиб, 1753 йилда Хива ва Бухоро орқали самаралик савдогар Д. Рукавкинни келтириш мумкин. XVIII асрнинг 80 йилларида Бухорога рус элчиси А. Бекчурин келган. 1794 йилда эса. Т.С. Бурнашев ўз саёҳати давомида қолдирган ҳисоботида савдо муносабатлари, қишлоқ хўжалиги, ҳунармандчилик, кўшинларнинг аҳволи ва бошқа масалалар хусусида етарлича маълумотлар келтириб ўтган. Шунингдек, унтер офицер Ефремов² ва митрополит Хрисанфларнинг³ ҳам маълумотлари муҳим ҳисобланади.

XIX асрдаги рус саёҳатчи тадқиқотчиларидан Е.К. Мэйэндорфнинг⁴ «Оренбургдан Бухорога саёҳат («Путешествие из

¹ Английские путешественники в Московском государстве в XVI веке [Текст] / Пер. с англ. Ю. В. Готье; Отв. ред. Н. Л. Рубинштейн. - Ленинград: [б. и.], 1937. - 306 с

² Ефремов. Десятилетнее странствование и приключения в Бухарин, Хиве, Персии и Индии и возвращение оттуда через Англию в России. - СПб.:1876, 1794 и 1811; Новое изд. - М.: 1950.

³ Хрисанф, митрополит Новопатрасский. О странах Средней Азии., посещенных им в 1790 г. / Введ. и примеч. В.В Григорьева И Чтения в Обществе истории и древности России при Московском университете. Кн.1. - М.: 1861. - С. 1-28.

⁴ Мейендорф Е.К. Путешествие из Оренбурга в Бухару. - М.: 1975.

Оренбурга в Бухару”)), П. Савельевнинг⁵ «Бухоро 1835 йилда (“Бухара в 1835 году”)), Н. Ханыковнинг⁶ «Бухоро хонлиги тавсифи (“Описание Бухарского Ханства”)), «Записки» П.И. Демезон ва И.В. Виткевич⁷ларни келтириб ўтиш мумкин.

Европа сайёҳлари ичида таниқли венгер шарқшунос олими А. Вамбери⁸ ёзиб қолдирган асарда ҳам Бухоро ва Хива тарихи бўйича ҳам энг қимматли манбалардан ҳисобланади.

Ушбу даврга оид адабиётлар қаторига юқорида келтирилган XIX аср 60 йилларидан XX аср 20 йилларига қадар нашр этилган илмий адабиётлар ҳам киради. Рус тақдқиқотчиларининг мазкур даврга оид асарларида, асосан Россия империясининг ўрта Осиёга нисбатан мустамлакачилик сиёсати руҳида ёритилган. Лекин кўпчилик

муаллифлар ўз асарларида тарихий жараёнларни объектив таҳлил қилишга ҳаракат қилганлар. Шунинг учун ҳам уларнинг илмий ишларида келтирилган маълумотлар тадқиқотимизда муҳим аҳамият касб этади.

Хулоса сифатида XIX асрдан то бугунги кунгача маҳаллий ва хорижий тарихшунослигида Бухоро хонлигининг сиёсий, ижтимоий-иқтисодий маданий ҳаётининг турли масалаларига бағишланган кўплаб тадқиқотлар қилинганини айтиш мумкин. Бу манба ва адабиётлар ўрганиш ва таҳлил қилиш жуда муҳим ҳисобланади.

⁵ Савельев П. Бухара в 1835 году с присоединением известий обо всех европейских путешественниках, посетивший этот город до 1835 года включительно. – СПб.: 1836.

⁶ Ханыков Н.В. Описание Бухарского ханства. – М.: 1843.

⁷ Записки о Бухарском ханстве /Отчеты П.И. Демезона и И.В. Виткевича. – М.: Наука, 1983. – 143 с.

⁸ Вамбери А. Путешествие по Сречней Азии. – СПб.:1865. – С. 170.